
En anders dan in het gangbare beeld in de sociaal-democratische historiografie zijn zij tot op de huidige dag nog steeds niet opgelost in de secularisatie. Een voorbeeld is de kleine PKN-gemeente Klooster Ter Apel (180 doop- en 83 belijdende leden in 2012), gelegen in Westerwolde. Als aanvulling op de jongste *Geschiedenis van Groningen* kan het geen kwaad om deze plattelands-vrijzinnigheid enige aandacht te geven. Wat houdt die in, en hoe kon die opkomen? De gekozen invalshoek om deze vragen te beantwoorden is de leescultuur.

‘Te niet gedaan hetgeen eens kinds was.’

Het dorp Ter Apel in de late achttiende eeuw bestond uit weinig meer dan het kloostercorpus van de voormalige kruisheren, met de bijbehorende boerderijen. Middelpunt was het beroemde 15^e eeuwse klooster, ofwel *Domus Novae Lucis*. Na de Reformatie was het in handen gekomen van de stad Groningen. Zij verwierf het recht om de predikant te benoemen (collatie), met bijbehorende verplichting om de kerk te onderhouden en het traktement te betalen. Afgezien van enkele joodse gezinnen was de hele bevolking lid van de Gereformeerde Kerk. De mensen woonden getrouw de diensten bij, maar nergens blijkt uit de bewaard gebleven documentatie een uitgesproken belangstelling voor (of controle op) de finesses van de theologie. De voor de hand liggende aanleiding voor godgeleerd debat, rond het beroep op een predikant, ontbrak – de collatie was immers een zaak van de stad.

In 1797 werd door de Groningse magistraat een jongeman tot predikant benoemd die nieuwe accenten legde. Terwijl zijn voorganger Lucas van Hulten bijna twee decennia in Ter Apel had gestaan, bleef Wijbrandus Joannes Koppius (1774-1859) maar drie jaar. Zijn termijn was niettemin memorabel. Van alle predikanten in de late 18^e en vroege 19^e eeuw drukte hij naderhand het duidelijkst zijn stempel op de mentaliteit. De jonge Koppius had in Groningen, waar zijn vader een kleinhandel in wol dreef, de reputatie genoten van een wonderkind. Op aandrang van ds. U.E. van Berchuys was hij al op zevenjarige leeftijd toegelaten tot de Latijnse school. Hij deed er een degelijke kennis op van de internationale wetenschappelijke taal van zijn tijd. Dat hij die zowel actief als passief beheerste bleek uit zijn oratie *De Catone Uticense*.⁶ Als student volgde hij vanaf 1788 naast het programma van de theologische en litterarische faculteiten colleges wiskunde, natuurkunde en botanie. Koppius financierde een langdurige studieperiode door anderen bijles te geven. In 1797 werd hij tot de evangeliebediening toegelaten door de classis Groningen. Het peremptoir examen⁷ legde hij op 27 juli met goed resultaat af voor de classis Oldambt en Westerwolderland. Daarop werd hij als proponent-doc-

in de derde druk, Utrecht 1916.

⁶ Over de Romeinse senator Marcus Porcius Cato Uticensis minor (Cato de Jongere), een vertegenwoordiger van de stoïcijnse filosofie die leefde van 95 tot 46 voor Christus.

⁷ Examen dat een kandidaat die heeft aangenomen naar een gemeente moet afleggen voor hij kan worden bevestigd in het ambt van predikant.